

Δημήτριος Απ. Καραμπερόπουλος

Το Άγιον Όρος στη Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή¹

Μετά την αναχώρησή του από το Βελεστίνο, έχει υποστηριχθεί², ότι ο Ρήγας πέρασε από τη Μονή Βλατάδων της Θεσσαλονίκης και στη συνέχεια επισκέφθηκε το Άγιο Όρος, χωρίς όμως μέχρι τώρα να έχουν τεκμηριωθεί αυτοί οι ισχυρισμοί, αν και κατά την μετάβασή του από το Βελεστίνο στην Κωνσταντινούπολη θα ήταν δυνατόν να είχε περάσει και να διέμεινε για λίγο καιρό στο Άγιο Όρος. Έχουμε μαρτυρία του ίδιου του Ρήγα στο *Νέο Ανάχαρσι*³, ότι πέρασε από την Λάρισα, είδε τον τάφο του Ιπποκράτους, διάβηκε τα Τέμπη, όπου είδε την ωραιότητά τους και μάλιστα αναφέρει ότι ήπια νερό από την πηγή του ναού της Αφροδίτης, τώρα της Αγίας Παρασκευής. Από εκεί θα μετέβη στην Καρύτσα, η οποία βρίσκεται δεξιά μετά την έξοδο από τα Τέμπη. Εκεί πλησίον, όπως σημειώνει στα 1809 ο Αμπελακιώτης Μιχαήλ Γεωργίου «...τρεις ήμισυ ώρας σχεδόν από τα Αμπελάκια είναι μία σκάλα ήτοι λιμένας, όπου αράζουν το καλοκαίρι μικρά καϊκια. Κάποτε δε με προσοχήν και μεγάλα καράβια, όμως πολλά μακράν και ονομάζεται Φτέρη»⁴ και σύμφωνα με τον Ι. Λεονάρδο «...είναι συχνοεπίσκεπτος δια φορτοξεφόρτωσιν των караβίων, τρόπον τινα αποθήκη (σκάλα)· μάλιστα εχρημάτισεν ως τοιαύτη εις την ακμήν των Αμπελακίων, όθεν εφέροντο ποσότητες δεγκίων με νήματα εμбарκαριζόμενα δια ευρωπαϊκούς φόρους (πιάτζας)»⁵. Μετά θα επιβιβάστηκε σε πλοιάριο για την παραθαλασσίως μετάβασή του στην Κωνσταντινούπολη. Τότε υποθέτουμε ότι ίσως να πέρασε από το Άγιο Όρος, στοιχείο το οποίο δεν έχει τεκμηριωθεί και με το άρθρο μας καταβάλλεται προσπάθεια να συσχετιστούν όσα ο Ρήγας αναγράφει στη *Χάρτα* του, για να δοθεί, αν είναι δυνατόν, μια τεκμηριωμένη απάντηση στο ερώτημα, όπως έχουμε κάνει σε σχετικά τόσα άλλα⁶.

***

Το πρότυπο της χερσονήσου του Άθωνος της Χάρτας του Ρήγα. Για την έκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος*, Βιέννη 1796-1797, και ιδιαίτερα του χώρου νοτίως του Αίμου, ο Ρήγας Βελεστινλής χρησιμοποίησε, όπως έχουμε τεκμηριώσει με τις

¹ Στην αναζήτηση πληροφοριών για το άρθρο «Το Άγιο Όρος στη *Χάρτα* του Ρήγα Βελεστινλή» αρωγοί ήσαν οι καθηγητές κ. Σωτ. Καδάς, Αθ. Καραθανάσης, Ι. Πατρικός και οι συνάδελφοι ιατροί-συγγραφείς Σάββας Δεμερτζής και Αντώνης Τάντουλος, στους οποίους εκφράζονται θερμότες ευχαριστίες.

² Ενδεικτικά βλ. Ν. Πολίτης, «Η νεότης του Ρήγα», *Εστία*, τόμ. ΙΘ', 1885, σελ. 13-16. Χ. Βαλαμουτόπουλου, *Ρήγας Φεραίος. Πρωτότυπος μονογραφία*, Αθήνα 1891. Φ. Μιχαλόπουλου, «Ο Ρήγας στον Όλυμπο», *Ελληνική Δημιουργία*, τόμ. Α', 1948, σελ. 388. Επισκόπου Ροδοστόλου Χρυσοστόμου, *Γράμματα και άρματα στον Άθωνα*, Άγιον Όρος 2000, σελ. 299 και 358-366.

³ Ρήγα Βελεστινλή, *Νέος Ανάχαρσις*, Βιέννη 1797, αναστατική επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, επιμέλεια-εισαγωγή-ευρετήριο Δημ. Καραμπερόπουλος, Αθήνα 2006, υποσημ. σελ. 149-151 και [362].

⁴ Μιχαήλ Γεωργίου, *Αποθήκη των παιδων*, εν Βιέννη 1809, σελ.245, πρβλ. Φιλ. Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19^{ου} αιώνα. Βιβλία-Φυλλάδια*. Τόμος πρώτος 1801-1818, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1997, αρ.1809.4, σελ. 248.

⁵ Ιωάννης Αναστασίου Λεονάρδος, *Νεωτάτη της Θεσσαλίας χωρογραφία*, Πέστη Ουγγαρίας 1836, εισαγωγή-σχόλια-επιμέλεια Κώστας Σπανός, εκδόσεις «Θετταλός», Λάρισα 1992, σελ.113.

⁶ Όπως για παράδειγμα τα ακόλουθα: Όνομα και η καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή, Η Γαλλική Εγκυκλοπαιδεία ένα το πρότυπο του *Φυσικής απάνθισμα*, οι πρότυποι χάρτες της *Χάρτας της Ελλάδος*, τα *Ολύμπια* μετάφραση του Ρήγα, Ρήγας και Ορθόδοξη πίστη, το "ρόπαλο του Ηρακλέους" στους χάρτες του Ρήγα, και για τα αποδιδόμενα στον Ρήγα έργα σχετικά με τις προφητείες του «Αγαθάγγελου» και το θεατρικό έργο «Σαγανάκι της τρέλλας».

έρευνές μας, ως πρότυπο τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Gu. Delisle⁷. Και τούτο διότι ο Ρήγας ήθελε να έχει την ελληνική πολιτική διαίρεση του χώρου και την ελληνική ονοματολογία του χώρου, αντί της συγχρόνου αντίστοιχης οθωμανικής πολιτικής διαίρεσεως και ονοματολογίας. Γι' αυτό και δεν χρησιμοποίησε χάρτη της Ελλάδος της συγχρόνου του εποχής, όπως έχουμε υποστηρίξει⁸. Μάλιστα στη σχετική μελέτη μας κατά την παραβολή των ομοιοτήτων των δύο χαρτών παραθέσαμε και εκείνη με την μορφολογία των χερσονήσων της Χαλκιδικής και ιδιαίτερα της χερσονήσου του Άθω, την οποία παρουσιάζουμε και στη τωρινή εργασία.

Τοπωνύμια του χάρτη του Delisle στη χερσόνησο του Άθω της Χάρτας.

Στη χερσόνησο του Αγίου Όρους της Χάρτας του, ο Ρήγας αναγράφει όλα τα αρχαία τοπωνύμια, τα οποία περιέχει και ο πρότυπος χάρτης της αρχαίας Ελλάδος του Delisle, όπως έχουμε δείξει, και με τον ίδιο συμβολισμό, ως και στο Υπόμνημα της Χάρτας του. Συγκεκριμένα καταχωρίζει τα εξής:

Με το συμβολισμό χώρας: «Σίγγος, Σάνα»⁹, «Χρυσός», «Κλεωναί», «Δίον», «Στρατονίκη, Φραγγόκαστρον»¹⁰.

Με το συμβολισμό χωρίου: «Κάσσερα», «Παθαιότριον», «Ουρανόπολις»¹¹, «Ολόφυξος».

Με το συμβολισμό πόλεως χωρίς τείχη: «Ακρόαθος».

⁷ Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η ΄΄Χάρτα της Ελλάδος΄΄ του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο Δημ. Καραμπερόπουλος, (επιμ.), *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την υποστήριξη της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1998. Και σε ανάτυπο.

⁸ Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα...*, ό.π. Του ίδιου, *Το χαρτογραφικό έργο του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 2010.

⁹ Ο πρότυπος χάρτης του Delisle έχει μόνο την πόλη «Sana», την οποία ο Ρήγας μεταγράφει απλά ως «Σάνα», ενώ το αρχαίο όνομα ήταν «Σάνη», και επί πλέον προσθέτει και την αρχαία πόλη «Σίγγος», που μνημονεύεται από τον Μελέτιο, *Γεωγραφία...*, ό.π., σελ. 393, δηλώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ότι είναι η ίδια πόλη, ενώ είναι διαφορετικές. Στον *Πίνακα γεωγραφικόν της Ελλάδος*, Βιέννη 1800, είναι δύο διαφορετικές πόλεις, «Σάνα» και «Σίγγος».

¹⁰ Μνημονεύεται από τον Μελέτιο, *Γεωγραφία...*, ό.π., σελ. 393, «Στρατονίκη...λέγεται κοινώς Φραγγόκαστρο». Ο Ρήγας κατά τη συνήθειά του αναγράφει το αρχαίο τοπωνύμιο «Στρατονίκη» και αμέσως αναγράφει το σύγχρονο της εποχής του «Φραγγόκαστρον», όπως έχουμε τονίσει στη μελέτη μας «Η ΄΄Χάρτα της Ελλάδος΄΄ του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», ό.π., σελ. 26. Ως εκ τούτου δεν έχει δίκιο ο Ευάγ. Λιβιεράτος, ο οποίος υποστηρίζει ότι δεν συνοδεύεται από το σχετικό σύμβολο το τοπωνύμιο «Φραγγόκαστρον» στη Χάρτα του Ρήγα. Επίσης, αναφέρουμε ότι έχει συμβολισμό και το μνημονευόμενο τοπωνύμιο «Σάνα», το οποίο ο Ρήγας το αναγράφει μαζί με το τοπωνύμιο «Σίγγος, Σάνα». Βλ. Ευάγγελος Λιβιεράτος, *Το Άγιον Όρος και Κύπρος στο χάρτη της Ελλάδας του Ανθίμου Γαζή 1800*, Αγιορειτική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 66, υποσημ. 22. Με την ευκαιρία ωστόσο θα θέλαμε να παρατηρήσουμε ότι ο Ευάγ. Λιβιεράτος μεροληπτεί όταν δεν αναφέρει την παρουσίασή μας το 1998 του χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle ως πρότυπο της Χάρτας της Ελλάδος (νοτίως του Αίμου), που για πρώτη φορά διατυπώθηκε. Πάντως υπενθυμίζουμε ότι στο Συνέδριο για τα 200 χρόνια της Χάρτας στη Κοζάνη τον Οκτώβριο του 1997 δεν γνωρίζαμε τον χάρτη αυτό της αρχαίας Ελλάδος του Delisle ως πρότυπό της Χάρτας στη σχετική συζήτηση, που είχαμε ως συνέδριοι και οι δυο, παρευρισκομένου και του άλλου συνέδρου Βίκτωρα Μελά, συγγραφέως της μελέτης, *Η Χάρτα του Ρήγα: Διακόσια χρόνια από την έκδοσή της*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1997.

¹¹ Στο νότιο μέρος του Άθωνα, ο Ρήγας θέτει την «Ουρανούπολη», όπως είναι και στον πρότυπο χάρτη του Delisle. Σχετικά ο Μαργαρίτης Δήμιτσας, *Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας*, τόμ. 2, ανατύπωση Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 443, παρατηρεί ότι «ο Πλίνιος και ο Μέλας εσφαλμένως τοποθετούσιν επί της κορυφής του Άθωνος και θεωρούσιν αυτήν διάδοχον των Ακροθώων». Παρόμοια και στον χάρτη *Πίνακα Γεωγραφικόν της Ελλάδος*, Βιέννη 1800 που εξέδωσε ο Μήλλερ και διόρθωσε ο Ανθίμος Γαζής, η «Ουρανούπολη» τέθηκε στην ίδια θέση όπως είναι και στη Χάρτα του Ρήγα.

Επίσης αναγράφει τα ακρωτήρια «Νυμφαίον. Αγ. Όρους ακ.[ρωτήριον]»¹², «Ακρόαθον Ακ.[ρωτήριον]», και το «Άθως όρ.[ος]». Παρατηρούμε ότι ο Ρήγας προσθέτει κατά τη συνήθειά του στη *Χάρτα* που εξέδωσε, όπως έχουμε επισημάνει¹³, στα αρχαία τοπωνύμια και εκείνο της εποχής του, στη «Στρατονίκη» το τοπωνύμιο «Φραγκόκαστρον» και στο «Νυμφαίον ακρωτήριον» το τοπωνύμιο «Αγ. Όρους ακρωτήριον».

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο Ρήγας σχεδιάζει το όρος Άθως ως δύο μαστούς, όπως γράφει και ο Μελέτιος¹⁴ και δεν ακολουθεί στο σημείο αυτό τον πρότυπο χάρτη του Delisle. Ίσως να ακολούθησε εσκεμμένα την τακτική της αναπαράστασης του Άθωνα, που «ανάμεσα στα 1707 και τα 1880 τυπώνονται από αγιορείτες μοναχούς ή για λογαριασμό τους πολλές αυτοτελείς δίκورφες απεικονίσεις του Όρους» και επί πλέον ο Ρήγας θα πρέπει «να ήταν ενήμερος για τις εικόνες των *δίκορφων* και να είχε πλήρη εικόνα για τη λειτουργία και τους συμβολισμούς τους, ώστε επηρεασμένος από την εξαιρετικά ειδική αυτή αναπαράσταση να τοποθετήσει το δικό του *δίκρφο* στη θέση του ορεινού αθωνικού όγκου»¹⁵.

Προσθήκη τοπωνυμίων στη χερσόνησο του Άθω από τον Ρήγα. Επί πλέον, ο Ρήγας πρόσθεσε και πολλά στοιχεία της εποχής του στη χερσόνησο του Αγίου Όρους. Συγκεκριμένα αναγράφει τα ονόματα των είκοσι Ιερών Μονών και των πέντε Σκητών, συμβολίζοντάς τα με σταυρό¹⁶.

Αυτά είναι από βορρά προς νότο, και από την μεν ανατολική πλευρά τα εξής: «Χιλιντάρνι»¹⁷, «Εσφιγμένο»¹⁸, «Βατοπαίδι», «Παντοκράτωρ», «Σταυρονικήτα», «Κοτλομούσι»¹⁹, «Ιβήρων», «Φιλοθέου», «Καρακάλου», «Λαύρα».

¹² Μνημονεύεται από τον Μελέτιο, *Γεωγραφία...*, ό.π., σελ. 393, «Νύμφαιον άκρον, κοινώς ο Κάβος του Αγίου Όρους».

¹³ Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η "Χάρτα της Ελλάδος" του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», ό.π., σελ. 26.

¹⁴ Μελετίου, *Γεωγραφία...*, ό.π., σελ. 320. Επίσης ο Στράβων, *Γεωγραφικά, εκ του Ζ*, τόμ. τρίτος, Πάπυρος, σελ. 962, «Έστι δ' ο Άθως όρος υψηλόν και μαστοειδές».

¹⁵ Βλ. Γ. Τόλια, «Αθωνική ιερή χαρτογραφία. Οι απαρχές» και Ε. Λιβιεράτου, «Άθω περιμέτρου μεταμορφώσεις», στο Ε. Λιβιεράτος, (επιμ.), *Όρους Άθω. Γης και θαλάσσης περίμετρον. Χαρτών μεταμορφώσεις*, Εθνική Χαρτοθήκη, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 162 και 86 αντίστοιχα.

¹⁶ Στη Δυτική Θεσσαλία ο Ρήγας σημείωσε με σταυρούς την παρουσία των μοναστηριών στο «Πέος. Μετέωρα όρ.» χωρίς να κατονομάζει τα μοναστήρια, όπως εφαρμόζει στο Άγιο Όρος. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η Δυτική Θεσσαλία στη Χάρτα της Ελλάδος" του Ρήγα Βελεστινλή», *10^ο Συμπόσιο Τρικαλινών Σπουδών*, Τρίκαλα 2014, περιοδικό *Τρικαλινά*, τόμ. 35, (Τρίκαλα 2015), σελ. 145-158.

¹⁷ Ως «Χιλιντάρνι» αναφέρεται από τους Δημητρίους, Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, *Γεωγραφία νεωτερική*, (Βιέννη 1791), επιμέλεια Αικατερίνη Κουμαριανού, Βιβλιοπωλείον της "Έστίας", Αθήνα 2006, σελ. 204.

¹⁸ Οι Δημητρίους το αποκαλούν «Σιμένου», όπως επίσης το ίδιο αναγράφεται και στο Ainé Didron, «Le Mont Athos», *Annals Archeologiques*, tome quatrieme, Paris 1846, σελ. 224. Ως «Σμένου» αναγράφεται στον *Πίνακα Γεωγραφικών της Ελλάδος*, Βιέννη 1800.

¹⁹ Ως «Κουτλομούσι» το αναγράφουν οι Δημητρίους..., ό.π., σελ. 204.

Στην δυτική πλευρά είναι οι κάτωθι Ιερές Μονές: «Ζωγράφου», «Κωνσταμονίτη»²⁰, «Δοχειαρίου», «Ρούσικο»²¹, «Ξενοφών»²², «Ξηροπόταμον»²³, «Σίμων Πέτρα»²⁴, «Γρηγόριος», «Διονύσιος»²⁵, «Παύλος»²⁶.

Επίσης στο νότιο μέρος της χερσονήσου του Αγίου Όρους, ο Ρήγας αναγράφει εξ ανατολών προς δυσμάς και τις κάτωθι πέντε σκήτες θέτοντας ένα σταυρό πάλι έμπροσθεν του ονόματός τους: «Σκήτη Κερασιάς», «Σμύρνα», «Καυσοκαλύβι»²⁷, «Αγ. Άννα»²⁸, «Σκήτη Νέα».

Επί πλέον ο Ρήγας καταχωρίζει και άλλα τρία τοπωνύμια με το σχετικό συμβολισμό: α) «Καρυαίς» με το συμβολισμό της ημισελήνου, β) μια μικρή λιμνούλα δίπλα στη Μονή του Ξενοφώντος αναγράφοντας «Ξυνά νερά», και γ) στο βόρειο μέρος του Αγίου Όρους σημειώνει «Μεταλ. Αργ.» [Μεταλλεία Αργύρου] με ένα μικρό μηνοειδές σχήμα έμπροσθεν.

Άξιο παρατηρήσεως είναι το γεγονός ότι ο Ρήγας ιδιαίτερα στη χερσόνησο του Αγίου Όρους προσθέτει στα 13 τοπωνύμια του προτύπου χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle άλλα 28 νεώτερα τοπωνύμια, δηλ. κατά 2/3 περισσότερα τοπωνύμια. Στοιχείο το οποίο ίσως εκφράζει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του Ρήγα για τον Άγιο Όρος.

Τα δύο νομίσματα. Επιπροσθέτως, ο Ρήγας στη *Χάρτα* του καταχωρίζει και δυο αρχαία νομίσματα πόλεων της χερσονήσου του Άθωνα, ένα της «Ουρανούπολης» στο φύλλο 8 ονομάζοντάς το ως νόμισμα «του Άθωνος» και το δεύτερο στο φύλλο 12 της «Στρατονίκης» σημειώνοντας όμως ότι είναι νόμισμα «του Αγίου Όρους»²⁹. ΕΔΩ ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Ενδιαφέρον έχει να επισημανθεί ότι ο Ρήγας στη *Χάρτα*, όπως και στον *Νέο Ανάχαρσι*, παραθέτει δίπλα στα αρχαία ονόματα του προτύπου χάρτη του Delisle και τα ονόματα της συγχρόνου του εποχής. Μάλιστα μερικές φορές ιδιαίτερα στα νομίσματα αντικαθιστά τα αρχαία ονόματα με εκείνα της εποχής του, όπως το

²⁰ Ως «Κασταμονίτου» το μνημονεύει ο Ιωάννης Κομνηνός, *Προσκυνητάριον του Αγίου Όρους, του Άθωνος*, Βενετία 1745, σελ. 107, στο *Έντυπα Προσκυνητήρια Αγίου Όρους*, Εισαγωγή, Κρίτων Χρυσοχοϊδης, Αθωνικά Ανάλεκτα 7, Θεσσαλονίκη 2014. Και από τη θέση εδώ θερμές ευχαριστίες στην Αγιορειτική Εστία για την τιμητική αποστολή του τόμου αυτού.

²¹ Ως Μοναστήριον «των Ρώσων» αναφέρεται από τον Ιωάννη Κομνηνό, *Προσκυνητάριον του Αγίου Όρους, του Άθωνος, ό.π.*, σελ.106.

²² Οι Δημητριάδες το αποκαλούν «Ξενοφου». Το ίδιο αναγράφει και ο Ιωάννης Κομνηνός, *ό.π.*, σελ. 97.

²³ Το αποκαλού οι Δημητριάδες «Ξηροποτάμι».

²⁴ Ως «Σιμόπετρα» είναι στους Δημητριάδες.

²⁵ Ενώ ο Ρήγας αναγράφει τα δύο αυτά μοναστήρια στην ονοματική «Γρηγόριος, Διονύσιος» οι Δημητριάδες τα μνημονεύουν τη γενική «Γρηγορίου, Διονυσίου».

²⁶ Οι Δημητριάδες το αναγράφουν ως «Άγιος Παύλος», ενώ στη γενική «Μοναστήριον του Αγίου Παύλου» αναγράφεται από τον Ιωάννη Κομνηνό, *Προσκυνητάριον του Αγίου Όρους, του Άθωνος, ό.π.*, σελ. 93.

²⁷ Στον πληθυντικό αναφέρονται «Καυσοκαλύβια». Βλ. Μανουήλ Ι., Γεδεών, *Άθως*, Νεοελληνικά Μελετήματα, αρ. 11, 'Ερμής', Αθήνα 1990, σελ. 165. «Καυσοκαλύβι» και «Καυσοκαλύβια» αναφέρονται υπό του Μακαρίου Κυδωνέως Τριγώνη, *Προσκυνητάριον της Βασιλικής και Σεβασμίας Μονής Μεγίστης Αγίας Λαύρας*, Βενετία 1772, σελ. 49, και ως «Καυσοκαλύβι» υπό του Σάββα του Γεροπροηγούμενου και Σκευοφύλακος, *Προσκυνητάριον...της Αγίας Λαύρας*, Βενετία 1780, σελ. 67, στο *Έντυπα Προσκυνητήρια Αγίου Όρους*, Εισαγωγή, Κρίτων Χρυσοχοϊδης, Αθωνικά Ανάλεκτα 7, Θεσσαλονίκη 2014, II και III.

²⁸ Περί της σκήτης της Αγίας Άνης γίνεται αναφορά υπό του Μακαρίου Κυδωνέως Τριγώνη, *Προσκυνητάριον...*, *ό.π.*, σελ. 54-56.

²⁹ Βλ. τη σημαντική εργασία για τα νομίσματα της *Χάρτας*, Βάσω Πέννα, «Τα νομίσματα της *Χάρτας* του Ρήγα», στο Δημ. Καραμπερόπουλος, (επιμ.), *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, σελ. 91-148, και για τα δύο νομίσματα αρ. 107 και 153.

σχετικό νόμισμα της Στρατονίκης με εκείνο «του Αγίου Όρους», των Φερών με το όνομα «του Βελεστίνου», των Μολοσσών με εκείνο «των Ιωαννίνων», του Αιγίου με «της Βοστίτσας», της Αμφίπολης με «της Χρυσόπολης», των Αβδήρων με «του Λαγού» και πολλά άλλα.

Η τακτική αυτή του Ρήγα εντάσσεται στο στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του. Ήθελε να ενισχύσει την ιστορική μνήμη των σκλαβωμένων, να τους δείξει την αρχαία ένδοξη κληρονομιά, να τους συγκινήσει, να τους ενισχύσει το ηθικό και να τους ωθήσει μαζί με τα άλλα στοιχεία του σχεδίου του, τον *Θούριο*, την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, *Τα Ολύμπια*, τον *Νέο Ανάχαρσι*, στον αγώνα της επανάστασης για την απόκτηση της πολυπόθητης ελευθερίας. Βέβαια έχει κατηγορηθεί για τους «παραχρονισμούς» αυτούς, δηλ. για την αναγραφή των τοπωνυμίων διαφορετικών εποχών. «*Όμως*», όπως υποστηρίζαμε παλαιότερα, «*πρέπει να τονισθεί πως σκοπός του Ρήγα δεν ήταν ο καθαρά χαρτογραφικός χαρακτήρας του έργου του, αλλά η χρησιμοποίησή του ως μέσο στο εθνοδιαφοτιστικό του έργο· στη συνειδητοποίηση της ιστορικής συνέχειας των Ελλήνων, στην χρησιμοποίηση και των ονομάτων της αρχαίας Ελλάδος, καθώς και στο να έχει έναν πολιτικό χάρτη για τις ανάγκες του νέου κράτους, που ετοίμαζε να δημιουργήσει μετά την επανάστασή και το γκρέμισμα της Οθωμανικής τυραννίας*»³⁰.

***

Τα Μοναστήρια. Τα είκοσι μνημονευόμενα από τον Ρήγα Μοναστήρια τα αναφέρουν με μικρές παραλλαγές, όπως δείχνουμε στις υποσημειώσεις, και οι Δημητριάδες στη *Γεωγραφία νεωτερική*³¹, η οποία εκδόθηκε λίγα χρόνια πιο πριν και ο Ρήγας την μνημονεύει τρεις φορές στον *Νέο Ανάχαρσι*³².

Ωστόσο παρατηρήσαμε ότι ο Μελετίος στη *Γεωγραφία*³³ του αναφέρει μόνο ότι τα Μοναστήρια είναι είκοσι δύο, χωρίς τα ονόματά τους και επί πλέον δεν κάνει μνεία για τις πέντε Σκήτες, ούτε για τα τοπωνύμια «Ξυνά νερά» και τα «Μεταλλεία αργύρου».

Ενδιαφέρον έχει να επισημάνουμε ότι στον χάρτη που εκδόθηκε στη Βιέννη τρία χρόνια αργότερα από εκείνη του Ρήγα, το 1800 με τίτλο *Πίναξ Γεωγραφικός της Ελλάδος από τον χαρακτή Φρανσουά Μύλλερ*, ο οποίος ήταν χαρακτήρας και της *Χάρτας της Ελλάδος* και με την επιδιορθωτική φροντίδα του Ανθίμου Γαζή (αν και συνήθως αναφέρεται ότι ο Γαζής ήταν ο εκδότης) απουσιάζουν οι Σκήτες, τις οποίες αναφέρει ο Ρήγας και αναγράφονται ονομαστικά οκτώ από τα με σταυρό σημειούμενα 19 Μοναστήρια (Χιλιαντάρι, Σμένου, Βατοπαίδι, Παντοκράτορα, Λαύρα, Ρούσικο, Κωνσταμονίτη, Σταυρονικήτα). Επίσης στην επανέκδοση της *Γεωγραφίας* του Μελετίου του 1807, παρατηρήσαμε ότι ο Γαζής, ο οποίος είχε την επιμέλεια της επανέκδοσης, δεν καταχωρίζει κάποια υποσημείωση σχετικά με τα Μοναστήρια του Αγίου Όρους και τις Σκήτες³⁴, και επί πλέον απουσιάζουν αναφορές για τα τοπωνύμια «Ξυνά νερά» και τα «Μεταλλεία αργύρου».

³⁰ Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η "Χάρτα της Ελλάδος" του Ρήγα*. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, σελ. 26. Του ιδίου, *Εισαγωγικά στο Νέον Ανάχαρσι του Ρήγα Βελεστινλή*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009, «Προσθήκη νεοελληνικών τοπωνυμίων», σελ. 36-42.

³¹ Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, *Γεωγραφία νεωτερική*, (Βιέννη 1791), επιμέλεια Αικατερίνη Κουμαριανού, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", Αθήνα 2006, σελ. 203-205.

³² Ρήγα Βελεστινλή, *Νέος Ανάχαρσις*, Βιέννη 1797, φωτομηχανική επανέκδοση με ευρετήριο και προλεγόμενα και επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2006, σελ. 141, 142 και 148.

³³ Μελετίου, *Γεωγραφία παλαιά και νέα*, Βενετία 1728.

³⁴ Μελετίου *Γεωγραφία παλαιά και νέα*, έκδοση Ανθίμου Γαζή, Βενετία 1807, τόμ. Β', σελ. 457 και 464.

Σκήτες «Κερασιά», «Καυσοκαλύβι», «Αγία Άννα», «Σκήτη Νέα». Για τη Σκήτη Κερασιά, όπως επίσης και για τη Σκήτη της Αγίας Άννας, γίνεται αναφορά στο βιβλίο, το οποίο εκδόθηκε το 1678 στο Λονδίνο από τον Ιωσήφ Γεωργιερήνη³⁵. Λίγα χρόνια αργότερα ο ιατροφιλόσοφος Ιωάννης Κομνηνός³⁶ (1657-1719) κατά το 1698 ολοκλήρωσε το προσκύνημά του στο Άγιο Όρος και το 1701 εξέδωσε στο Βουκουρέστι το *Προσκυνητάριο του Αγίου Όρους του Άθω*³⁷, στο οποίο κάνει αναφορά στις Σκήτες της Αγίας Άννας, Κερασίας και «Καυσοκαλύβι», σημειώνοντας ότι κατά το δρόμο από την Αγία Άννα προς το «*Μοναστήριον της Ιεράς Λαύρας... ευρίσκονται κελλία πανθαυμάσια, όλα της αυτής Λαύρας, ήτοι ο Άγιος Παντελεήμων, η Κερασία...έπειτα το του Καυσοκαλύβη, το οποίον αύξησε και αυξάνει τώρα εις τους καθ' ημάς χρόνους μάλιστα και είναι πεπλουτισμένον και με κελλία διάφορα και Κυριακόν και όλα τα λοιπά χρειαζόμενα...»*.

Στα 1706 ο Ιησουΐτης ιερομόναχος Braconnier μνημονεύει την «Σκήτη Κερασιάς» και της «Αγίας Άννης», και σχετικά παρατηρούσε: «*Προς τα μισά του όρους σε νοτιοανατολική κατεύθυνση, υπάρχουν πολλά κοινόβια και κατοικίες εξαρτημένες από την Αγία Λαύρα. Πιο σημαντική είναι των Αγίων Αποστόλων, που ονομάζουν "Κερασιά" λόγω αφθονίας των κερασιών που παράγονται στην περιοχή... όμως, το πιο σημαντικό εξάρτημα της Αγίας Λαύρας, αυτό που την τιμά περισσότερο, είναι η Σκήτη της Αγίας Άννας...*»³⁸.

Όστόσο ως «Κερασιά» αναφέρεται στο *Προσκυνητάριον της Αγίας Λαύρας*, του Μακαρίου Κυδωνέως Τριγώνη το 1772, όταν περιγράφει τα «Καυσοκαλύβια». Συγκεκριμένα γράφει ότι «*Αριστερά δε είναι άλλος τόπος ωραιότατος και ονομάζεται Κερασιά, επειδή τον παλαιόν καιρόν εφύλαττον εκεί εν κοράσιον, ήτοι γυναίκα παρθένον, μέσα εις ένα πύργον, κτισμένον επάνω εις το βουνόν, οπου είναι εκεί*»³⁹. Επίσης ως «Κερασιά» αναφέρεται το 1780 υπό του Σάββα Σκευοφύλακος⁴⁰ και από τον Ευθύμιο ιερομόναχο Λαυριώτη το 1773 στο χειρόγραφο του, στο οποίο μνημονεύει και τις άλλες δύο σκήτες της Μονής Μεγίστης Λαύρας, «Αγία Άννα» και «Καυσοκαλύβι»⁴¹. Ως «Κερασιά» αναφέρεται και αργότερα, «*Άνωθεν της Σκήτης των*

³⁵ Joseph Georgiernes, Arch-Bishop of Samos, *A description of the present state of Samos, Nicaria, Patmos and Mont Athos*, London 1678, σελ. 96-98. Μετάφραση και έκδοση υπό Επαμ. Ι. Σταματιάδου, *Επιστολιμαία διατριβή περί Ιωσήφ Γεωργιερήνου*, εν Σάμω 1892, σελ. 72-73. Βλ. και Κοσμά Βλάχου, *Η Χερσόνησος του Αγίου Όρους Άθω και εν αυτή μοναί και μοναχοί πάλοι τε και νυν. Μελέτη Ιστορική*, Βόλος 1903, σελ. 94, υποσημείωση αρ.1.

³⁶ Για τον ιατροφιλόσοφο Ιωάννη Κομνηνό βλ. την πρόσφατη διδακτορική διατριβή, Δ.Χ. Πάντος, *Ιωάννης Κομνηνός (Ιερόθεος Δρύστρας) 1657-1719. Ο βίος, το συγγραφικό έργο και η εκκλησιαστική και πολιτική του δράση*, Διδακτορική διατριβή, Θεολογική Σχολή Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2014.

³⁷ Για τις οκτώ εκδόσεις του Προσκυνηταρίου του Ιωάννου Κομνηνού μέχρι το 1984 και μια караμανλήδικη έκδοση το 1806 βλ. Κρίτων Χρυσοχοϊδης, εισαγωγικό κείμενο στο *Έντυπα Προσκυνητάρια Αγίου Όρους, 18^{ος} αιώνας*, Αθωνικά Ανάλεκτα 7, Θεσσαλονίκη, Αγιορειτική Εστία, 2014, σελ.11-18. Ευχαριστίες και από τη θέση εδώ εκφράζονται στην Αγιορειτική Εστία για την πρόθυμη και τιμητική αποστολή του βιβλίου για την ανάγκη της εργασίας αυτής.

³⁸ Μάρκος Ν. Ρούσσοσ Μηλιδώνης, *Το Άγιον Όρος και η Δύση, 963-1963. Άγνωστες πτυχές της αθωνικής ιστορίας*, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", Αθήνα 2013, σελ. 196.

³⁹ Μακαρίου Κυδωνέως Τριγώνη, *Προσκυνητάριον της Βασιλικής και Σεβασμίας Μονής Μεγίστης Αγίας Λαύρας του Αγίου Αθανασίου*, Βενετία, παρά Δημητρίου του εξ Ιωαννίνων, 1772, σελ. 51, και στο *Έντυπα Προσκυνητάρια Αγίου Όρους*, II, Εισαγωγή, Κρίτων Χρυσοχοϊδης, Αθωνικά Ανάλεκτα 7, Αγιορειτική Εστία, Θεσσαλονίκη 2014.

⁴⁰ Σάββα του Γεροπροηγούμενου και Σκευοφύλακος, *Προσκυνητάριον ...αγίας Λαύρας*, Βενετία 1780, σελ. 72 και 73. Και στο *Προσκυνητάρια Αγίου Όρους, ό.π.*, III. Δωροθέου Μοναχού, *Το Άγιον Όρος. Μύηση στην ιστορία του και τη ζωή του*, εκδόσεις "Τέρτιος", Κατερίνη [1985], σελ. 241.

⁴¹ Βλ. Σωτ. Ι. Καδά, «Περιγραφή Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας (Κωδ. Λ 54)», *Βυζαντιακά*, τόμ. 24 (2004), σελ. 89-141.

Καυσοκαλυβίων ευρίσκομεν τόπον χαρμόσυνον και κατάσκιον και πλουτισμένον από διάφορα δένδρα με άφθονα νερά και ονομάζεται ο τόπος Κερασία με 10 κελλία μετά 40 μοναχών. Εντεύθεν άρχεται και ο δρόμος όπου αναβαίνει επάνω εις το ιερόν και μέγα όρος Άθω»⁴².

Προσθέτουμε ότι ο Καισάριος Δαπόντε (1713/14-1784) στον *Ιστορικό Κατάλογό* του αναφέρει το «Καυσοκαλύβι» και την «Κερασία»: «*Παῖσιος ιερομόναχος Μιτυληναίος, Καυσοκαλυβίτης, επίσης και άξιός του καταλόγου και αυτός· πρώτον μεν ότι έφτιασε ταις δύο στραταίς του Καυσοκαλυβίου, την επάνω, οπού υπάγει εις την Κερασίαν, και την κάτω οπού υπάγει εις την Λαύραν, έργου μέγα και πολύς και δυσκολοκατόρθωτον, οπού ήτο πρώτα φόβος και τρόμος να ταις περιπατήση άνθρωπος, μη πέση και κρημισθή, καθώς εγώ ταις είδα και ταις επεριπάτησα...*»⁴³.

Σημειώνουμε ότι στη σκήτη των Καυσοκαλυβίων χορηγούσε ετησίως τριακόσια γρόσια ο εκ Χίου τραπεζίτης της βασιλομήτορος Δημήτριος Σκαναβής⁴⁴, τον οποίο μάλιστα μνημονεύει ο Ρήγας στον *Θούριό*⁴⁵ του (στιχ. 15), ότι αποκεφαλίστηκε (το 1778) από τον Σουλτάνο. Παρόμοια στη σκήτη της Αγίας Άννας πρόσφερε ετησίως επτακόσια γρόσια ο «περιθρύλητος επί τε των πλούτω και τη πολιτική δύναμη Πετράκης ο ταραπχανετζής»⁴⁶, τον οποίο ο Ρήγας μνημονεύει πάλι στον *Θούριό* του (στιχ. 15) ότι καρατομήθηκε (το 1786) από τον σουλτάνο, κατά απαίτηση του αντιπάλου του Νικολάου Μαυρογένη⁴⁷ ηγεμόνα της Βλαχίας.

Για την Σκήτη της «Αγίας Άννης»⁴⁸ γίνεται εκτενή αναφορά στα Προσκυνητάρια του Ιωάννη Κομνηνού του 1745, του Μακαρίου Κυδωνέως του Τριγώνη του 1772 και του Σκευοφύλακα Σάββα του 1780.

Σχετικά με τη «Νέα Σκήτη» επισημαίνεται ότι ανήκει στην Ιερά Μονή του Αγίου Παύλου, «*Κατά το πρώτον ήμισυ του ΙΗ΄ αιώνος ιδρύθησαν εν Άθω κατά τον τύπον της σκήτης Αγίας Άννης αι σκήται: Καυσοκαλύβια, εν τοις ορίοις της Λαύρας... και η Νέα Σκήτη ή του Πύργου, εν τοις ορίοις του Αγίου Παύλου*»⁴⁹.

Σημειώνουμε ότι για τις Σκήτες οι Δημητριάδες στη *Γεωγραφία νεωτερική*⁵⁰ αναφέρουν ότι δύο είναι οι σημαντικότερες: «*Αι ονομαστότεραις σκήταις είναι ο Άγιος Παύλος και η Αγία Άννα, εις τους πρόποδας του όρους και αι δυο*». Παρατηρούμε ότι αναφέρουν τη σκήτη με το όνομα του Μοναστηριού «ο Άγιος Παύλος» και όχι ως «Σκήτη Νέα», όπως την αναφέρει ο Ρήγας.

⁴² Αθανασίου ή Σπυριδώνος Λαυριώτου, «Προσκυνητάριον της Ιεράς Μονής της Μεγίστης Λαύρας της εν Άθω», Αγιορειτικό περιοδικό *Ο Άθως*, τεύχ. Β΄, Άγιο Όρος 1930, σελ. 28.

⁴³ Καισάριος Δαπόντε, «Ιστορικός Κατάλογος ανδρών επισήμων (1700-1784)», στο Κων. Σάθα, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, τόμ. Γ΄, Βενετία 1872, σελ. 126.

⁴⁴ Βλ. Μανουήλ Ι. Γεδεών, *Άθως, ό.π.*, σελ. 165, και Δαπόντε, «Ιστορικός Κατάλογος ανδρών επισήμων (1700-1784)», *ό.π.*, σελ. 188.

⁴⁵ *Θούριος*, στιχ. 15. Ρήγα Βελεστινλή, *Τα Επαναστατικά (Επαναστατική Προκήρυξη, Δίκαια του Ανθρώπου, Το Σύνταγμα, Ο Θούριος, Ύμνος Πατριωτικός)*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005⁵, σελ. 65.

⁴⁶ Βλ. Μανουήλ Ι., Γεδεών, *Άθως, ό.π.*, σελ. 164. «Πετράκης Καραμανλής» αναφέρεται από τον Δαπόντε, *ό.π.*, σελ. 188-189.

⁴⁷ Αθανασίου Κομνηνού Υψηλάντου, *Τα μετά την Άλωσιν*, επιμ. Αρχιμ. Γερμανού Αφθονίδου, Κωνσταντινούπολη 1870, αναστατική επανέκδοση Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία, Αθήνα 1972, σελ. 644-645.

⁴⁸ Συγκεντρωμένα βλ. στο *Έντυπα Προσκυνητάρια Αγίου Όρους, 18^{ος} αιώνας*, Αθωνικά Ανάλεκτα 7, Θεσσαλονίκη, Αγιορειτική Εστία, 2014, I, σελ. σελ. 11-16, II, σελ. 54-56 και III, 74-75.

⁴⁹ Κοσμά Βλάχου, *Η Χερσόνησος του Αγίου Όρους Άθω και εν αυτή μοναί και μοναχοί πάλαι τε και νυν. Μελέτη ιστορική και κριτική*, Βόλος 1903, σελ. 99-100.

⁵⁰ Δημητριάδες, Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, *Γεωγραφία νεωτερική*, (Βιέννη 1791), επιμέλεια Αικατερίνη Κουμαριανού, Βιβλιοπωλείον της Έστίας΄, Αθήνα 2006, σελ. 203-205.

Σκήτη «Σμύρνα». Ελάχιστα στοιχεία μέχρι τώρα συλλέχτηκαν για την Σκήτη Σμύρνα, την οποία αναγράφει ο Ρήγας στη χερσόνησο του Αγίου Όρους της *Χάρτας* του. Ο Σάββας ο Σκευοφύλακας στο Προσκυνητάριο του, 1780, αναφέρει απλά το τοπωνύμιο «Σμύρνα», «...το ακρωτήριο είναι ο επιπόντιος και μέγας κάβος του Αγίου Όρους, και δια τον όγκον οπού έχει και το ύψος, από μεν των εντοπίων, ονομάζεται Βίγλα, από δε των θαλασσοπόρων ναυτών, Σμύρνα»⁵¹.

Σε μεταγενέστερη μελέτη του Γεράσιμου Σμυρνάκη σημειώνεται σχετικά και δίνεται μια ερμηνεία για το τοπωνύμιο «Σμύρνα»: «*Εν ωριαία αποστάσει από Κανσοκαλυβίων και διώρω από της Λαύρας εν γραφικότητα τοποθεσία κείται η Κερασιά εις ύψος ως έγγιστα 700 μέτρων, εν μέσω δύο ορεινών αλύσεων του Όρους, αίτινες καταλήγουσι εις δύο αντικείμενων ακρωτήρια. Τούτων το μεν έν, εφ'ού κείται η ρωσική σκήτη του Τιμίου Προδρόμου, καλείται Ακρόαθος και κοινώς Σμέρνα, ένεκα των αφθονούντων του είδους τούτου των ιχθύων ή εκ του ότι Μοναχός τις αγρεύσας ενταύθα τοιούτον μέγαν ιχθύν έθηκεν αυτόν εν καλάθω ημιθανή και έφερεν επί των ώμων, αλλ' ούτος αναλαβών ενέπηξε τας τριπλάς αυτού οδοντοστοιχίας επί του λαιμού αυτού και απέπνιζεν αυτόν. Το δε έτερον ακρωτήριο εν εφ'ού ίδρυται η σκήτη της Αγίας Άννης, καλείται Νύμφαιον ή του Αγίου Γεωργίου»⁵².*

«Καρυαίς». Εκτός από τα είκοσι Μοναστήρια και τις πέντε Σκήτες, ο Ρήγας επί πλέον αναγράφει στη χερσόνησο του Αγίου Όρους και το τοπωνύμιο «Καρυαίς» με τον σχετικό συμβολισμό της ημισελήνου, δηλωτικού της παρουσίας της οθωμανικής εξουσίας⁵³, όπως εξάλλου επεξηγεί αυτούς τους συμβολισμούς στο «Υπόμνημα» της *Χάρτας*⁵⁴ του και ίσως δηλωτικού της ύπαρξης τζαμιού, λαμβάνοντας υπ' όψιν την «Επιπεδογραφία του Βελεστίνου»⁵⁵. Σημειώνουμε ότι οι Δημητριάδες στη *Γεωγραφία νεωτερική* δεν μνημονεύουν τις Καρυές, ούτε και ο Μελέτιος στη *Γεωγραφία* του. Φαίνεται ότι ο Ρήγας θα γνώριζε το ειδικό καθεστώς, που υπήρχε στο Άγιο Όρος και ανέγραψε το συμβολισμό αυτό με τη ημισέληνο.

Πράγματι στις Καρυές ήταν η έδρα του Τούρκου αγά, ο οποίος με δύο τρεις άνδρες προστάτευε «*τις μονές από τις καταπιέσεις των άλλων Τούρκων, ειδικά των ναυτικών της Μπαρμπαριάς. Ο αγάς (από το σώμα των μπουσταντζήδων*⁵⁶) διορίζεται από τον μπουσταντζή μπασή ως αντιπρόσωπός του και μένει στην θέση αυτή δυο χρόνια. Η ετήσια μισθοδοσία του επιβαρύνει τους μοναχούς. Ακόμη κάθε μονή τον προσκαλεί στην πανήγυρη του ναού της (εκτός από την διατροφή αυτού και της ακολουθίας του) του δωρίζει ένα πουγγί με νομίσματα ανάλογα με την οικονομική της αντοχή»⁵⁷.

⁵¹ Σάββα του Γεροπροηγούμενου και Σκευοφύλακος, *Προσκυνητάριον ...αγίας Λαύρας, ό.π.,* σελ. 64.

⁵² Γερασίμου Σμυρνάκη, *Το Άγιον Όρος*, Αθήνα 1903, σελ. 404.

⁵³ Ο Ρήγας σημειώνει στο Υπόμνημα της *Χάρτας* του με την ημισέληνο, «Οθωμανική δύναμις».

⁵⁴ Ενδιαφέρουσα εν προκειμένω είναι η παρατήρηση του Λεάνδρου Βρανούση, ο οποίος τόνιζε ότι «το έργο λοιπόν του Ρήγα, η μοναδική αυτή πηγή που έμεινε ανεκμετάλλευτη, μας δίνει τα μόνα ασφαλή τεκμήρια για ν' αξιολογήσουμε τις αντιφατικές συχνά πληροφορίες των βιογράφων του». Βλ. Λ. Βρανούση, *Ρήγας*, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 10, Αθήνα [1954], υποσημείωση σελ. 16.

⁵⁵ Στο τοπογραφικό διάγραμμα της γενέτειράς του «Επιπεδογραφία της Φεράς νυν λεγομένης Βελεστίνος» ο Ρήγας σημειώνει τρία τζαμιά με τον ίδιο συμβολισμό όπως και στην Καρυά του Αγίου Όρους. Εξεταστέον αν πράγματι υπήρχε τζαμί στην Καρυά του Αγίου Όρους και ο Ρήγας το μνημονεύει. Οστόσο θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι στον χάρτη της Βλαχίας τον ίδιο συμβολισμό ο Ρήγας έχει για το «Λαζαρέτον», βλ. Ρήγα Βελεστινλή, *Νέα χάρτα της Βλαχίας*, Βιέννη 1797, στο Δημ. Καραμπερόπουλου, *Οι χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα Βελεστινλή, Βιέννη 1797. Νέα στοιχεία-Ευρετήριο-Αυθεντική επανέκδοση*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005.

⁵⁶ Μπουστατζήδων τάγμα, δηλ. η αυτοκρατορική φρουρά.

⁵⁷ Βλ. Απ. Βακαλόπουλου, «Τα μεγάλα μοναστηριακά κέντρα της Ορθοδοξίας στις ελληνικές χώρες: Άγιον Όρος και Μετέωρα», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Τουρκοκρατία 1453-1669*, τόμ. Β', *Ιστορικές βάσεις της Νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας*, έκδ. Β', Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 213.

Για την παρουσία του αγά στις Καρυές γίνεται αναφορά στα 1678 από τον αρχιεπίσκοπο Ιωσήφ Γεωργιρήνη⁵⁸, όπως επίσης από τον ιατρό Ιωάννη Κομνηνό στο Προσκυνητάριό του, όπου χρησιμοποιεί τον όρο «Πρωτάτο», για το οποίο σημειώνει: «Εκεί κάθεται και Αγάς απεσταλμένος από τον Μποσταντζήμπασην του Βασιλέως, δια να είναι επιτηρητής εις τας εξωτερικάς υποθέσεις των Μοναστηρίων, και εις γνώρισμα της υποταγής και προς διαφύλαξιν από τους κουρσάρους. Όστις και τρέφεται με κοινήν εξοδίαν των εκείσε Μοναστηρίων»⁵⁹. Επίσης σε σχετική επιστολή το 1651 από τον Άγιο Όρος ενός επισκέπτη Ιησουίτη διευκρινίζεται ότι «...όσον αφορά στην πολιτική διοίκηση, το Άγιον Όρος ή Άθως, εξαρτάται από τον βοσταντζή πασά, αρμόδιο για τους βασιλικούς κήπους και τη φρουρά του Μεγάλου Αυθέντη, ο οποίος στέλνει για εκπρόσωπό έναν από τους υφισταμένους του. Αυτός επιβλέπει τις μονές και φροντίζει να μην ενοχλούνται από οποιονδήποτε Τούρκον»⁶⁰.

Σημειώνουμε ότι και στο *Πίνακα Γεωγραφικών της Ελλάδος*⁶¹, ο οποίος εξεδόθη το 1800 με την επιδιόρθωση του Ανθίμου Γαζή, καταχωρίζεται ο συμβολισμός της ημισελήνου δίπλα στο όνομα «Καρυά», όπως και στη *Χάρτα* του Ρήγα, χωρίς να μνημονεύεται στο «Υπόμνημα», στοιχείο που δείχνει ότι μάλλον αντιγράφει τον χάρτη του Ρήγα.

Τοπωνύμια «Ξυνά νερά» και «Μεταλλεία αργύρου». Δίπλα στο Μοναστήρι του Ξενοφώντος, ο Ρήγας αναγράφει το τοπωνύμιο «Ξυνά νερά»⁶², με το σχεδιασμό μιας μικρής λίμνης και στο βόρειο μέρος της χερσονήσου του Αγίου Όρους αναγράφει «Μεταλ. αργ.», δηλ. κάνει μνεία για μεταλλεία αργύρου. Σημειώνουμε ότι, από τη μέχρι σήμερα έρευνα, δεν βρέθηκε κάποια αναφορά στους χάρτες γι' αυτά τα δύο τοπωνύμια, ούτε κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί κάποια μνεία σε προηγούμενα από το 1797 δημοσιεύματα.

Επισημαίνουμε μόνο ότι για την περιγραφή των υδάτων της πηγής με τη μικρή λιμνούλα της σχεδιασμένης από τον Ρήγα, της χρησιμοποιήσεως τους ως ιαματικών καθώς και τη χημική ανάλυσή τους γίνεται ειδική αναφορά στο βιβλίο του Ιερομονάχου Γερασίμου Σμυρνάκη⁶³. Επί πλέον παρατηρήσαμε ότι το τοπωνύμιο «Ξυνά νερά», όπως και το επόμενο «Μεταλλεία Αργύρου» δεν μνημονεύονται στα *Προσκυνητάρια*, ούτε από τον Μελέτιο στη *Γεωγραφία* του, ούτε και από τους Δημητρείς στη *Γεωγραφία νεωτερική*.

Σημειώνουμε ωστόσο ότι και σε άλλα σημεία των χαρτών του ο Ρήγας κάνει αναφορά σε μεταλλεία, στοιχείο το οποίο δείχνει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του γι' αυτά. Συγκεκριμένα στο φύλλο 8 της *Χάρτας*, στην Τοπαρχία Παργαίοι, σημειώνει «Σαμοκόβ. Εδώ ευγαίνει σίδηρος», στην *Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως* γράφει «Χαλκείον. Αναλυτήριον μετάλλων» και στον χάρτη της Βλαχίας σημειώνει «Μπάια δε Αράμα» δηλ. «Μεταλλεία χαλκού»⁶⁴.

⁵⁸ Για τον αγά βλ. στο Joseph Georgirenes, Arch-Bishop of Samos, *A description of the present state of Samos, Nicaria, Patmos and Mont Athos*, London 1678, σελ. 90-91.

⁵⁹ Ιωάννου Κομνηνού, *Προσκυνητάριον του Αγίου Όρους, του Άθωτος*, Βενετία 1745, σελ. 77-78, στο *Έντυπα Προσκυνητάρια Αγίου Όρους*, Εισαγωγή, Κρίτων Χρυσοχοϊδης, Αθωνικά Ανάλεκτα 7, Θεσσαλονίκη 2014.

⁶⁰ Μάρκος Ν. Ρούσσοσ Μηλιδώνης, *Το Άγιον Όρος και η Δύση, 963-1963. Άγνωστες πτυχές της αθωνικής ιστορίας*, Βιβλιοπωλείον της 'Εστίας', Αθήνα 2013, σελ. 154.

⁶¹ *Πίναξ Γεωγραφικός της Ελλάδος*, Βιέννη 1800.

⁶² Ευχαριστίες στον καθηγητή Ιωάννη Πατρίκο (8 Δεκ. 2014) για την υπόδειξη του βιβλίου με τις σχετικές πληροφορίες του Γερασίμου Σμυρνάκη, *Το Άγιον Όρος*, Αθήνα 1903.

⁶³ Γερασίμου Σμυρνάκη, *Το Άγιον Όρος*, ό.π., σελ. 618 και 625.

⁶⁴ Δημ. Καραμπερόπουλου, *Οι χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα Βελεστινλή, Βιέννη 1797...*, ό.π., σελ. 58.

Επίσης στο *Φυσικής απάνθισμα* (σελ. 102) στο κεφάλαιο «Περί ανέμων», οι οποίοι δυνατόν να σηκώσουν βουνά άμμου, μνημονεύοντας τις ερήμους της Λιβύης και της Αραβίας και συμπληρώνει πως «εις το καδηλήκι της Βλαχίας Ρωμανάτζι, ευρίσκεται ένα υψηλόν μέρος γης σκεπασμένον από άμμον» και επεξηγεί πως ίσως «βίαιος άνεμος εσήκωσεν εκείνην την άμμον από τας όχθας του Δούναβη]» και το δημιούργησε⁶⁵.

Συμπληρωματικά θα πρέπει να αναφέρουμε τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα του Ρήγα στη Βλαχία για γεωλογικά φαινόμενα καθώς και για τα μεταλλεία, όπως αυτά καταγράφηκαν στις σχετικές καθημερινές σημειώσεις του Γάλλου Προξένου στο Βουκουρέστι, Montal (Jacues-Charles Cuisin de), ο οποίος ήταν γραμματέας της αντιπροσωπίας της Γαλλικής Δημοκρατίας στο Βουκουρέστι από τον Σεπτέμβριο του 1795 έως το 1797 και μετά την ανάκληση στο Παρίσι του Emile Gaudin, τον Ιούνιο του 1796, είχε και τα καθήκοντα του Προξένου⁶⁶. Χαρακτηριστικά σημείωνε στις 28 Μαρτίου 1796 ότι ο Ρήγας επισκέφθηκε, στη βόρεια περιοχή της Βλαχίας πριν από τέσσερα χρόνια, ένα ηφαίστειο, ορυχεία χαλκού και σιδήρου: «Ο Ρήγας, που είχε σταλεί στα χρόνια του ηγεμόνα Μιχαήλ Βόδα⁶⁷ στα μέρη του Ribnik, λέγει ότι είδε κοντά στο Tergozieul, που είναι ένα χωριό, λείψανο ηφαιστείου οποίου ο κρατήρας έχει τρία ή τέσσερα πόδια διάμετρο, σε ένα μικρό λόφο ή λοφοσειρά λόγω μακρυνά από τα Καρπάθια».

Στη συνέχεια γράφει ακόμη και για μεταλλεία χαλκού και σιδήρου, «Εκεί βρίσκονται επίσης μεταλλικά νερά, πηγές ή πηγάδια όπου βρίσκουν υδράργυρο, κοντά σ' αυτά τα νερά, χρώματα που έχουν την ιδιότητα να γιατρεύουν τις βρογχοκήλες μόλις τα εναποθέσουν πάνω τους την ίδια στιγμή που πίνουν νερό κι αυτό προς τα τέλη του Μάρτη. Υπάρχει επίσης σ' αυτά τα μέρη ένα ορυχείο χαλκού και άλλο σιδήρου, που είναι ορατά όλα τα σημάδια της εκμετάλλευσής τους, τα οποία δεν εγκαταλείφθηκαν παρά γιατί η Πύλη απαιτούσε από τους ηγεμόνες της Βλαχίας πολλά λόγω των κερδών τους».

***

Μετά τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω θα ήταν δυνατόν να παρατηρήσουμε τα παρακάτω:

α). Τα είκοσι Μοναστήρια μνημονεύονται από τους Δημητρίεις στη *Γεωγραφία νεωτερική* και επειδή ο Ρήγας έκανε χρήση του βιβλίου τους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, υποθέτουμε ότι μάλλον αυτή θα ήταν η βασική πληροφοριακή πηγή του. Ωστόσο οι Δημητρίεις δεν μνημονεύουν τις πέντε Σκήτες, ούτε τα δύο τοπωνύμια «Ξυνά νερά» και «Μεταλλεία αργύρου», όπως επίσης και ο Μελέτιος στη *Γεωγραφία* του.

β). Στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle, τον οποίο ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως πρότυπο για τη χερσόνησο του Αγίου Όρους, πρόσθεσε αρκετά τοπωνύμια, στοιχείο το οποίο δείχνει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του για το Άγιο Όρος. Ελάχιστα είναι τα μέρη της *Χάρτας* του, για τα οποία ο Ρήγας έχει δείξει τόσο ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπως για παράδειγμα η γενέτειρά του και η Μαγνησία. Πιο αναλυτικά σημειώνουμε ότι στη χερσόνησο του Αγίου Όρους ο Ρήγας καταχωρίζει 13 τοπωνύμια, όσα έχει και ο χάρτης της αρχαίας Ελλάδος του Delisle και

⁶⁵ Ρήγα Βελεστινλή, *Φυσικής απάνθισμα*.... ό.π., σελ. 102.

⁶⁶ Andrei Pippidi, «Νεώτερα για τα τελευταία χρόνια του Ρήγα στο Βουκουρέστι», (μετάφραση από τα γαλλικά: Σ.Ι.Α.), *Τα Ιστορικά*, τεύχ. 39, Δεκέμβριος 2003, σελ. 503-509.

⁶⁷ Ο Ηγεμόνας Μιχαήλ Σούτσος ήταν στη Βλαχία τα έτη 1791-1792. Μετά από τον Ιανουάριο του 1793 έως τον Αύγουστο του 1796 Ηγεμόνας Βλαχίας ήταν ο Αλέξανδρος Μουρούζης, βλ. Φλορίν Μαρινέσκου, «Ο Αλέξανδρος Μουρούζης βοεβόδας των Παραδουναβίων Ηγεμονιών», *Αρχείον Πόντου*, τόμ. 47 (1996-1997), σελ. 144-153.

συμπληρώνει άλλα 28 της συγχρόνου του εποχής, δηλαδή κατά 2/3 παραπάνω. Σε κανένα άλλο μέρος της *Χάρτας* του δεν υπάρχει αυτή η αναλογία, εκτός ίσως της γενέτειράς του και της Μαγνησίας, όπου ο Ρήγας είχε προσωπική αντίληψη των τοπωνυμίων.

γ). Προσθέτουμε ότι δεν βρέθηκαν σχετικές αναφορές για τις σκίτες του Αγίου Όρους και τα τοπωνύμια «Ξυνά νερά» και «Μεταλλεία αργύρου» στο βιβλίο του Barthélemy που ο Ρήγας μετέφρασε, όπως επίσης και στα μνημονευόμενα σε αυτό βιβλία των Pauw και Tott⁶⁸.

δ). Η διερεύνηση από τον συνάδελφο Σάββα Δεμερτζή στους σχετικούς πολυάριθμους χάρτες της Συλλογής του, δεν έδειξε να γίνεται κάποια αναφορά για τις σκίτες και τα δύο ανωτέρω τοπωνύμια «Ξυνά νερά» και «Μεταλλεία αργύρου». Και από τη θέση εδώ τον ευχαριστώ θερμότατα για την ερευνητική του αυτή συμβολή στον προβληματισμό μου.

ε). Αξιοπρόσεχτη είναι η αναφορά στον Άθωνα στο σκωπτικό επίγραμμα του γάλλου διπλωμάτη Montal (Jacues-Charles Cuisin de)⁶⁹, το οποίο περιλαμβάνεται στις σημειώσεις του, τις οποίες κράταγε καθημερινώς, και στο οποίο αποκαλεί τον Ρήγα γεωγράφο και επί πλέον κάνει αναφορά στον Άθωνα, στοιχείο που δείχνει ότι πιθανόν ο Ρήγας θα είχε αρκετές φορές μνημονεύσει στις συζητήσεις του, εκτός από τη Βουκουρέστι, τη Μολδαβία, τη Σερβία, και τον Άθωνα, το Άγιον Όρος, για να συμπεριληφθεί από τον Γάλλο διπλωμάτη στο σκωπτικό επίγραμμα, το οποίο σε μετάφραση από τα γαλλικά έχει ως εξής:

«Πώς, δεν έρχεται ο Ρήγας; Απίστευτο.

Ο Ρήγας ο Γεωγράφος. Πού στην οργή πήγε;

Τον είδατε; Σας μίλησε;

Είναι στην Ελλάδα; Στη Μολδαβία;

Στο Βουκουρέστι; Στη Σερβία

Από την κορφή του Άθωνος έπεσε στο νερό,

Κυλώντας του μάκρου σαν βαρέλι;

Απολύτως τίποτε. Τον καλεί το πρωϊ ο Αρχιεπίσκοπος,

Τρέχει και πνίγεται στον πάτο της χύτρας του». (Η υπογράμμιση δική μας)

Συμπέρασμα. Μετά την εκτενή αναφορά στα αναγραφόμενα από τον Ρήγα στη χερσόνησο του Αγίου Όρους της *Χάρτας* του είναι δυνατόν να καταλήξουμε σε ορισμένα συμπεράσματα.

Ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως πρότυπο για τη χερσόνησο του Αγίου Όρους της *Χάρτας* του τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle. Είναι το ίδιο περίγραμμα και περιλαμβάνει όλα τα αρχαία τοπωνύμιά του. Πρόσθεσε ωστόσο νεώτερα τοπωνύμια, τα είκοσι Μοναστήρια, τις Καρυές και τις πέντε σκίτες στο νότιο μέρος της χερσονήσου, όπως επίσης και τα τοπωνύμια «Ξυνά νερά» και «Μεταλλεία αργύρου». Το γεγονός ότι ο Ρήγας προσθέτει κατά 2/3 περισσότερα τοπωνύμια στον πρότυπο χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle, δείχνει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του για τη χερσόνησο του Αγίου Όρους και ίσως αυτό να σημαίνει ότι πιθανόν να είχε μια προσωπική γνώση, για όσα καταγράφει, όπως εξάλλου συμβαίνει για τη γενέτειρά του το Βελεστίνο και τη Μαγνησία.

⁶⁸ Διερευνήθηκε η ολοκληρωμένη έκδοση του *Νέοι Ανάχαρσι* του Χρυσοβέργη Κουροπαλάτου, Βιέννη 1819, όπως επίσης και τα μνημονευόμενα βιβλία του Corneille de Pauw, *Recherches philosophiques sur les Grecs*, Berlin 1788 και *Memoires du Baron de Tott sur les Turcs e les Tartares*, Amsterdam 1785. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Εισαγωγικά στον Νέον Ανάχαρσι του Ρήγα Βελεστινή*, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα, 2009.

⁶⁹ Andrei Pippidi, «Νεώτερα για τα τελευταία χρόνια του Ρήγα στο Βουκουρέστι», *ό.π.*, σελ. 503-509.

Πιθανόν πάλι η αναγραφή από τον Ρήγα των τόσων επί πλέον τοπωνυμίων στο Άγιο Όρος, εκτός της προσωπικής του αντιλήψεως, να είναι αποτέλεσμα του ιδιαίτερου ενδιαφέροντός του για το Άγιο Όρος και να τα έλαβε από άλλους, οι οποίοι είχαν επισκεφθεί το Άγιο Όρος. Μπορεί ακόμη μερικές προσθήκες να τις έλαβε από τα ήδη κυκλοφορούντα *Προσκνητάρια*, τη *Γεωγραφία* του Μελετίου και τη *Γεωγραφία νεωτερική των Δημητριάων*.

Επί πλέον, το γεγονός ότι ο Γάλλος διπλωμάτης στο σκωπτικό επίγραμμα μιλά για γεωγράφο Ρήγα και για μέρη των χαρτών του, την Ελλάδα, το Βουκουρέστι, τη Μολδαβία, τη Σερβία, και επί πλέον ιδιαίτερα κάνει μνεία για ένα μέρος της *Χάρτας*, την κορυφή του Άθωνα, δείχνει ότι ο Ρήγας θα είχε πολλές φορές αναφέρει στις συζητήσεις του τον Άθωνα, το Άγιο Όρος, για να το μνημονεύει και ο Γάλλος διπλωμάτης.

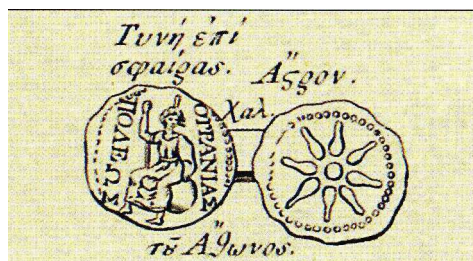
Τέλος, σχετικά με το ερώτημα, το οποίο διατυπώθηκε στην αρχή του άρθρου, αν ο Ρήγας πέρασε από το Άγιο Όρος, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις, οι οποίες ενισχύουν τη διατυπωθείσα άποψη ότι ο Ρήγας να πέρασε από το Άγιο Όρος και να κατέγραψε τα όσα η *Χάρτα* του περιλαμβάνει. Λόγω του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, το οποίο ο Ρήγας εκδήλωνε, ίσως πάλι να συγκέντρωνε τις πληροφορίες αυτές από βιβλία, που μελετούσε, ή μπορεί να ήταν μια μαρτυρία γνωστών του, οι οποίοι ζούσαν στο Βουκουρέστι ή στη Βιέννη.

Η Χαλκιδική στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle πάνω και στην «Χάρτα της Ελλάδος» κάτω με την ταυτόσημη μορφολογία.

Το νόμισμα της αρχαίας πόλεως Στρατονίκης στο φύλλο 12 της *Χάρτας*, το οποίο ο Ρήγας χαρακτηρίζει ως νόμισμα «του Αγίου Όρους»

Παρόμοια και στο φύλλο 8, δίπλα στο Άγιο Όρος ο Ρήγας παραθέτει άλλο ένα νόμισμα της αρχαίας πόλεως «Ουρανούπολις» και το ονομάζει «του Άθωνος».